

naše opsežne biblioteke u okviru Instituta – obnoviti i godišnje bibliografije prijevoda i literature. Time će LATINA ET GRAECA ponovo postati pouzdan vodič kroz sve struke koje se, u cjelini ili djelomice, bave antičkom civilizacijom, te njezinom prebogatom baštinom.

A u tom cilju nastojat ćemo u slijedećim brojevima osvježiti i povećati informativni dio časopisa, napose rubrike DOGODILO SE i DOGODIT ĆE SE. Nastojat ćemo doći do informacija o raznolikim događanjima – susretima, izložbama, radionicama, natjecanjima, manifestacijama – koji su već održani diljem naše zemlje, ili – još radije – koja nam predstoje. Taj zadatak nije, dakako, nimalo jednostavan, a za nj treba i dosta suradničkog entuzijazma. No čak i ako u prvim koracima ne budemo posve uspješni – pa do dijela informacija ne budemo mogli doći – vjerujemo da moramo započeti, jer u ovoj eri informacija moramo i mi prihvatiti nužnost da – za područje što ga pokriva sadržaj i cilj ovoga časopisa – moramo stvoriti točku u kojoj će se skupljati silnice brojnih aktivnosti koje svakomu od nas mogu biti ne samo zanimljive nego i korisne.

Opsežan je dakle posao pred nama, no, kako reče Horacije, *dimidium facti qui coepit habet*.

Stoga – započinjemo.

Mislav Benić

Prozodijske i metričke osobitosti u latinskim pjesmama Frane Božićevića Natalisa

1. Uvod

U ovom ću se radu usredotočiti na odstupanja od klasične prozodije u zbirci latinskih pjesama Frane Božićevića Natalisa. Pri navođenju se – ako nije drukčije naznačeno – koristim izdanjem Miroslava Markovića *Pesme Franja Božićevića Natalisa*, Beograd, 1958.

Neka se takva odstupanja mogu dogoditi »za volju uvriježenih srednjovjekovnih prozodija, npr. XXXI 60 *quibus*¹, XXXVIII 35 *stilo*, XLVI 55 *inopia*« (Glavičić 2001 str. 99), druga su pak karakteristična za mnoge naše latiniste od XIV. do XX. stoljeća, kao »neklasičke prozodije u četverosložnim riječima s akcentom na pretposljednem slogu i s pokraćanjem u prethodnim slogovima poput VI 3 *venenato*, XLI 1 *novenorum*, XLVII 11 *ēlevasse*, LXXIX 31 *trucidantur* i dr. ... Među pjesničke slobode, prije nego u neznanje ili nesigurnost, mogu se ubrojiti riječi s dvojakom prozodijom, i korektnom i klasički pogrešnom, poput XLVI 2 *Dalmaticis* i XLVI 37 *Dalmatia*, LXXI 2 *spiritus* i LI *spiritus*, LXVII 7 *Gādibus* i LI 19 *Gādibus*², te iz stiha u stih LXXVIII 5 *dābat* i LXXVIII 4 *dābat*. Kao omaške mogu se označiti LIII *convicium*³, XLVI 150 *furibundus*, XL 4 *ēruant*, IX 29 *ēmitte* i dr.« (*ibid.*).

Ovdje ipak nepravilnosti uglavnom neću razvrstavati s obzirom na to jesu li one srednjovjekovno naslijeđe ili obilježje kasnijega latinizma, pjesnička sloboda, omaška ili neznanje. Međutim, da bi se i o nekom od tih pitanja ponegdje mogao steći nekakav sud, u popisu ću nepravilnosti i osobitosti (3. dio, v.) uz riječ s pogrešnom prozodijom, gdje to bude relevantno, naznačivati s kakvom se prozodijom javlja ona ili riječi s istim korijenom drugdje u zbirci, a praviti ću i druge usporedbe te donositi zaključke. Prozodijske ću nepravilnosti razvrstati s obzirom na to radi li se o duljenju ili o kraćenju i s obzirom na strukturu riječi u kojima se nepravilnosti pojavljuju (v. 4. dio). Osim nepravilnih prozodija navodit ću rijetke metričke nepravilnosti te prozodijske osobitosti kao što su metričko duljenje, dijereza i sl. Jampsko kraćenje i kraćenje krajnjega sloga ne smatram osobitostima ako su u okviru klasičnih normi. Upozorit ću i na tekstološke probleme, tj. na nezanemarij broj pogrešaka, nastalih prilikom sastavljanja rukopisa ili priređivanja izdanja, koje se očituju kao prozodijske nepravilnosti ili se mogu dovesti u vezu s prozodijom.

¹ V. 3. dio (XXXI., 60.).

² Stih je 90, a ne 19.

³ *Conviciumque* je autor promijenio iz prvotnoga *conspicuumque*, v. 3. dio (LIII., 62.).

Neću analizirati samo tekst tiskanoga izdanja, nego ću i prema kritičkom aparatu te rukopisu⁴ navoditi mjesta u rukopisu različita od priređenoga teksta ako se od njega budu prozodijski razlikovala, uglavnom izuzev očite pogreške pri pisanju kao *nex* umjesto *nec* (XX, 17) pa haplografije ili primjere poput *falciferrique* (rukopisna varijanta I, 84), gdje *geminata* nije utjecala na prozodiju te očite pogreške ispuštanja i druge slične pogreške nastale uslijed popuštanja pažnje.

2. Zbirka latinskih pjesama Frane Božičevića Natalisa, autori i metri koji su u njoj zastupljeni

Zbirka sadrži 93 sastavka (poslanice, elegije, epigrami) različite dužine. Najviše je pjesama (njih 77) u elegijskom distihu, a ostale su pjesme u falečkim jedanaestercima (XIX, XX, XL, XLIV, LXIX, LXXIV, LXXXII), kontinuiranim daktilskim heksametrima (LI, LIX, LXXXIX, XC), tzv. manjim sapfičkim strofama (XXI, XXVII, XLV, XLVII), a pjesma XXXV sastavljena je u distisima kombiniranim od falečkoga jedanaesterca i pentametra. Autor je većine pjesama (prema *Leksikonu hrvatskih pisaca* 75) i ključni autor u zbirci Frane Božičević. Franjo (Frane) Božičević (Božičević, Božić) – latinizirano ime je *Franciscus Natalis* ili *de Natalibus* – rodio se u Splitu 1469., gdje je i umro 1542. Vezan je uz splitski humanistički krug na čelu s Markom Marulićem. Pisao je pjesme na latinskom i hrvatskom, a sastavio je i životopis Marka Marulića na latinskom. »Pod starost je sredio rukopis svojih pjesama napisanih na latinskom u razdoblju od 1497. do 1536.« (LHP 2000) Taj je Božičevićev autograf 1958. priredio Miroslav Marković kao zbirku čijom se prozodijom bavi ovaj rad. Zapravo se uz Božičevićevu ruku pri kraju rukopisa javljaju još tri. Drugom je rukom pisana pjesma LXXXVII, trećom pjesma LXXXVIII, a četvrtom pjesme LXXXIX-XCIII.

Uz neke su pjesme u zbirci navedena latinizirana imena autora. To su: XLIX (*Gregorius Caballinus*), LIV i LVII (*Marcus Marulus*), LXXXII (*Franciscus Martiniacus*), LXXXIII (*Hieronymus Martiniacus*), LXXXIV (*Nicolaus Albertus*), LXXXV (*Antonius Albinovanus*), LXXXVI (*Hieronymus Papalis*), LXXXIX (*Aelius Tolimerius*). Natalisovo pak ime, kao ime autora, stoji samo uz sastavak LXXX (epitaf Marku Maruliću). Njegove su i sve ostale pjesme uz koje ne stoji ime, osim pjesama pisanih drugom, trećom i četvrtom rukom. Postoje tri para gotovo identičnih Božičevićevih pjesama, pa se tih šest pjesama može brojiti kao tri pjesme. Parove čine pjesme: LII i LXV, LXX i spomenuti epitaf LXXX te LXXI i LXXXI.

⁴ Zahvaljujem svomemu mentoru, profesoru Darku Novakoviću, što je naručio snimku rukopisa (v. 2. dio) i prema njoj provjerio mjesta za koja sam u prvoj verziji rada pretpostavljao da ih je Marković pogrešno pročitao. Ovdje zahvaljujem i profesoru Nevenu Jovanoviću, koji mi je pomogao da dođem do neke literature (npr. Glavičićeve knjige navedene u popisu), kolegici Andrei Čović, koja mi je pročitala Crusiusovu metriku, kolegicama Mirmi Bertol i Ireni Krištafor, koje su mi gledale kvantitete u rječnicima gdje je bilo potrebno, i svima ostalima koji su mi pomogli oko ovoga rada.

3. Nepravilnosti i osobitosti, navedene redom kojim se javljaju u zbirci

Napomene: 1. Rimski se brojevi odnose na pjesme, a arapski na stihove. Ako upućujem na redne brojeve, upućujem na mjesta u ovom radu, a ako upućujem na glavne brojeve, upućujem na mjesta u zbirci. 2. Znakom dužine na samoglasniku ne označavam dužinu samoglasnika, nego dužinu sloga.

I.

67. *Filius et patrem manibus trucidaret iniquis*: pogrešna je prozodija *trucidaret* umjesto pravilne *trucidaret*. Još se jednom javlja nepravilno *trucidantur* (v. LXIX., 31.), a oblici glagola *trucidare* s dugim *i* ne javljaju se u zbirci.

96. *Aeri Perilleo qui mea membra daret*: pogrešna je prozodija *Aerī* umjesto ispravne *Aerī*. *Aeri* je zapravo Markovićeva ispravka. U rukopisu je stajalo *Aere*, što se uklapa prozodijski, ali ne kontekstualno.

159. *Haec est illa mali spiritus quae funera semper*: nepravilna je prozodija *spiritus* umjesto *spiritus*. Takva se prozodija javlja još samo na jednom mjestu (LI, 37), a drugdje je pravilna (XVI, 28, XLVI, 84, LXX(X)I, 2, LXXXVIII, 3). Kratko je *i* u dvama navedenim slučajevima metrička nužnost jer se tu riječ *spiritus* javlja u genitivu jednine, dok je u ostalim slučajevima u nominativu jednine, a genitiv jednine riječi *spiritus* kao kretik ne može stati ni u heksametar ni u pentametar.

169. *Qualiter et fugimus clarum modo cernere Phoebum*: stih je u redu, ali je *modo cernere* autor naknadno popravio iz *perspicere*, koje bi u tom slučaju moralo imati nepravilno dugo *i*. U zbirci ima puno riječi s korijenom *-spic-* (oslabljeno *spēc-*), i sve imaju pravilnu prozodiju.

II.

19. *Seu velis ad Gangem? Ganges mihi terminus esto*: pogrešna je prozodija *velis* umjesto pravilne *velis*. Ovo je prozodijska nepravilnost, a ne klasično jampsko kraćenje zato što se jampsko kraćenje u heksametru, uz uobičajene slučajeve kao *modo* i sl., svodi na kretičke riječi koje završavaju samoglasnikom. Glavičić navodi kod hrvatskih latinista slične pogreške, npr. *quamvis*, *possis*, *exis*. Skraćenju završetka 2. l. sg. možda je mogao pridonijeti kratak završetak 3. l. sg., usp. sličnu konstrukciju u III, 18 *Iusserit et Scythicam seu velit illa nivem*. Ipak treba spomenuti da uz još jedno *velis* (LIII, 73), što je ujedno i jedino mjesto uz ovo gdje se oblik *velis* javlja u stihu pred samoglasnikom, postoji još nekoliko slučajeva kraćenja jampske riječi koja u klasičnom rimskom pjesništvu ne bi trebala podlijegati jampskom kraćenju, kada je ona cijela u tezi (v. LIII, 58, LIX, 63 i XC, 7). U zbirci se još javljaju oblici *velim*, *velit* i *velint*, a 1. i 2. l. pl. ne javlja se.

31. *Quis scit an ipsa novae resicet profluvia lunae*: u ovom su stihu dvije nepravilnosti. 1. *Resicet* umjesto *resicet* – kontekst nedvosmisleno pokazuje da se radi o glagolu *resicare*, a ne *resecare*. Po pojednostavnjenoj bi se *geminata* moglo naslutiti da je nepravilnost

hotimična. Osim toga, u tekstu se zbirke još na tri mjesta javljaju oblici pridjeva *siccus* s pravilnom grafijom i prozodijom. U kritičkom aparatu ne stoji da su ta tri oblika popravljena od negeminiranih, a takve slučajeve Marković navodi. Zanimljivo je da u kritičkom aparatu ne stoji ni obrazloženje zašto je zadržan oblik *resicet*, usp. komentar u aparatu uz XXVI, 23, gdje Marković obrazlaže da je *Harimaspus* umjesto pravilnoga *Arimaspus* zadržao radi aliteracije. Usp. i XLVII., 35. Dodatni je problem što u rukopisu nije jasno napisano ni negeminirano *resicet*, nego između slova *s* i *i* dolazi prekrizišno slovo *p*, ali do toga je moglo doći uslijed zabune pri prepisivanju, tj. priređivanju rukopisa. 2. *Profluvia* umjesto pravilnoga *profluvia*.

41. *Fulmina missa time! Timens ne gurgite saevo*: pogrešna je prozodija *timens* umjesto pravilne *timens*. Međutim, *timens* je pogrešno pročitano rukopisno *timeas*, koje je prozodijski sasvim pravilno.

III.

5. *Et tunicas liceat non erat induta vagantes*: pogrešna prozodija je *nōn*, skraćeno u slabini. Slični su slučajevi sa *sic* V, 16, XXXIX, 65 i XLVI, 140. Nadalje, u ovom stihu imamo i mjerenje *erāt* umjesto *erāt*. Međutim, radi se o duljenju krajnjega sloga riječi u arzi, pa se *erāt* može shvatiti kao metričko duljenje.

15. *Ismarios hanc ob cuperem transcendere montes*: stih nije pogrešan, ali *cuperem* je autor popravio od *ausim*, gdje nema početnoga suglasnika, koji bi činio poziciju, pa bi se moralo pretpostaviti produljeno *ob* pred muškom cezurom (pentemimerom).

V.

16. *Non sic in herboso flumine cantat olor*: pogrešna je prozodija *sīc* skraćeno u slabini, v. III., 5.

17. *Quid? Philomela suas nollet recitare querellas*: prozodija je pravilna, ali je u rukopisu stajalo *Philomena*, a u tom je slučaju prozodija pogrešna (*Philomēna* umjesto pravilnoga *Philomēna*). Treba napomenuti da riječ *Philomena* ne može stati u elegijski distih bez prilagodbe prozodije jer sadrži barem tri kratka sloga zaredom.

VI.

3. *Pectoribus nondum venenato cuspide telum*: osim roda imenice *cuspis* nepravilna je i prozodija *venēnato* umjesto pravilnoga *venēnato* – skraćenje u četverosložnoj riječi s naglaskom na pretposljednem slogu (v. Uvod).

10. *Mollia quae Gnidon, quae Paphos alma tenet*: u ovom su stihu dva prozodijska problema. 1. *Gnidon* umjesto *Gnīdon*. Veznik *et* umjesto zareza iza riječi *Gnidon* riješio bi prozodijski problem, ali u rukopisu ga nema. 2. *Paphōs* umjesto *Paphōs*. Oblik *Paphos* ne uklapa se u stih, i to prozodijski i morfološki ako ga shvatimo kao akuzativ množine (*Paphus* je *singulare tantum*), a kontekstualno ako ga shvatimo kao nominativ jednine s grčkim završetkom (subjekt je *alma* (sc. *Venus*)). I prozodijski i morfološki i kontekstualno uklopio bi se grčki oblik akuzativa jednine *Paphon*.

16. *Ex pulice et liber surgeret Iliados*: u ovom su stihu također dvije prozodijske nepravilnosti. 1. *Pūlice* umjesto *pūlice*. 2. Prozodija *liber* umjesto *liber* – očito je da se radi o knjizi. Imenica *pulex* ne javlja se više u zbirci, a imenica *liber* javlja se na još tri mjesta (XXXVIII, 3 – *libros*, XLVI, 13 – *libri* i LI, 85 – *libris*), i u sva se tri slučaja prvi slog uzima kao dug. V. i XXIII. 4.

VII.

16. *Et fuerat quae iam semisopita, furit*: pogrešna je prozodija *semisōpita* umjesto *semisōpita*, ali i ova je pogreška kao i I, 159 metrička nužnost. Prva tri sloga riječi *semisōpita* čine kretik, i kao što je kod genitiva *spiritus* sasvim logično skraćena prva dužina, ovdje je skraćena druga.

VIII.

20. *Languidus excutior et mihi somnus abit*: ovdje je zanimljiv kratak slog u trećoj arzi pentametra, što se i kod rimskih pjesnika javlja kao rijetka iznimka. Ostali su primjeri u zbirci: XXXVI, 18, XXXVII, 138, XXXVIII, 68, LIII, 64 i LXXVIII, 72. Svi su ti stihovi niže citirani.

IX.

29. *Ergo age, luctificos omitte, poeta, tumultus*: pogrešna je prozodija *ōmitte* umjesto *ōmitte* (v. Uvod). Taj se glagol javlja u zbirci samo ovdje.

XIII.

10. *Debeo: debebit Iustiniana domus*: pogrešna je prozodija *Iustīniana* umjesto *Iustiniana*. Riječ je o višesložnoj riječi s naglaskom na pretposljednem slogu. I u ovoj riječi postoji kretik. Međutim, on se sinicezom da pretvoriti u spondej, ali ne u drugom dijelu pentametra. Doduše, ovaj se pridjev odnosi na suvremenika, ali to ne igra nikakvu ulogu.

XIV.

4. *Nescio quod dedecus conviciumque nefas*: dvije su prozodijske pogreške. 1. *Dēdecus* umjesto *dēdecus* – skraćeno u slabini. Imenica *dedecus* javlja se u zbirci samo ovdje. 2. *Convīcium* umjesto *convīcium*. Riječ *convicium* javlja se na još dva mjesta (XXI, 16 i LIII, 62 (v. i Uvod)), oba puta kao horijamb, zapravo se sva tri puta *conviciumque* mjeri kao adonej. Ne može se pretpostaviti siniceza jer je u XXI, 16 baš riječ o adoneju, a u LIII, 62 *conviciumque* se javlja na istom mjestu u pentametri kao i u ovom stihu. Riječju *conviciumque* autor je naknadno zamijenio riječ *conspicuumque*, koja se prozodijski uklapala u stih.

XVII.

22. *Moribus expellis, religione, fide*: u stihu nema neklasičnih prozodija. Ipak upozoravam na metričko duljenje *rēligione*, koje se javlja u svim oblicima ove imenice i njezinim izvedenicama u zbirci. U rukopisu je *l*, prema kritičkom aparatu, često geminirano.

XVIII.

34. *Viribus atque animo, clare Baptista, tuo*: zanemarena je pozicija koju u riječi *Baptista* čini skupina *pt*, i prvi je slog uzet kao kratak. Imenica *baptista* ne javlja se drugdje u stihovima zbirke ni kao opća ni kao vlastita.

XIX.

31. *Omnis terrificos motus repellis*: nepravilna je prozodija *mōtus* umjesto pravilnoga *mōtus*. Ova se pogreška najvjerojatnije potkrala zbog naglaska u stihu. Na svim se drugim mjestima imenica *motus* i riječi *amotus*, *commotus*, *remotus* javljaju s dugim *o*.

40. *Illum si nomina potentiorum*: ako bi se stih promatrao kakav jest, u riječi *nomina* (nominativ množine) bile bi dvije prozodijske pogreške – *nōminā* umjesto *nōminā*, što se ni Božičeviću, kao pjesniku relativno nemarnu prema prozodiji, nije moglo lako dogoditi. Pa ipak, tako stoji u rukopisu. Po svoj je prilici prilikom sastavljanja rukopisa došlo do premetanja riječi *si* i *nomina*.

54. *Miratur gelido pavore Tethys*: ovakva je prozodija uredna, ali je *Tēthys* Markovićeva emendacija od *Thetis*. Ipak, autor vjerojatno nije mislio na Tetidu (*Thētis*), što bi bilo prozodijski pogrešno, nego je pogrešno pisao ime *Tethys*, usp. XXVII, 30, gdje prema kritičkom aparatu u rukopisu stoji *Thetios* umjesto *Tethyos*.

61. *Quid sit conveniens, quid arma queant*: pogrešna je prozodija *quēant* umjesto pravilne *quēant*. Ovdje se radi o Markovićevoj pogrešci. Naime, u rukopisu stoji *querant*, odnosno *quaerant*, što se prozodijski uklapa.

81. *Solus Dominicus viget, probatur* i

113. *Laudes Dominici tonaret orbis*: u oba je stiha posrijedi metričko duljenje (*Dōminicus* i *Dōminici*) jer se tri kratka sloga zaredom ne uklapaju u shemu falečkoga jedanaesterca. Međutim, u zbirci postoji i drugi, prozodijski prihvatljiviji, način prilagođavanja ovoga pridjeva i imena stihu, a to je sinkopa: XVII, 11 (*Domnice* – početak heksametra), XXVI, 60 (*Domnicus* – početak pentametra), XXVII, 37 (*Domnicum* – početak sapfičkoga jedanaesterca), XXVIII, 4 (*Domnice* – početak drugoga hemiepa), XXIX, 11 (*Domnice* – 5. stopa heksametra), XXX, 13 (*Domnicus* – 5. stopa heksametra), XXX, 37 (*Domnice* – početak heksametra), LX, 4 (*domnica templa regis* – kraj 2. hemiepa). Nesinkopirani se pak oblik u pjesmama više ne javlja.

115. *Non nostris humeris onus ferendum*: prozodija je u ovom obliku stiha uredna. Međutim, *onus* je autor naknadno korigirao od *pondus*, gdje bi skupina *nd* činila poziciju na mjestu na kojem je u falečkom jedanaesteru potreban kratak slog.

122. *Quot in sidereo micant Olympo*,

124. *Quot in fluctivago natant meatu* i

127. *Quot in florigera videntur Hybla*: stihovi su sasvim prihvatljivi. Samo upozoravam na produljeno *quot* pred cezuro. Prva bi se stopa ovih stihova mogla shvatiti i kao jamb, što se javlja u Katula.

XX.

33. *Qui nos auspicio bono prosectis*: nepravilna je prozodija *prōsectis* umjesto pravilne *prōsectis*.

49. *Mullae progenies et Navageri*: pogrešno je mjerenje *ēt Navageri* umjesto *ēt Navageri*. Suglasnici *t* i *n*, koji pripadaju različitim riječima, čine poziciju. Za razliku od ovoga stiha, drugdje je u zbirci prvi slog imena *Navagerus* i pridjeva *Navagerius* kratak (v. XXI, 21, XXIII, 9, XXIV, 2, XXV, 1). Radi se o suvremeniku.

XXI.

16. *Conviciumque*: v. XIV., 4., 2.

32. *Cum Dolabella*: nepravilna je prozodija *Dolābella* umjesto *Dolābella* – kraćenje prednaglasnoga sloga u četverosložnoj riječi s naglaskom na pretposljednem slogu.

39. *Fungitur votis iubilans et ambas*: nepravilna je prozodija *iūbilans* umjesto *iūbilans*.

41. *Dum nidet tantos meruisse alumnos*: ovdje se zapravo radi o pogrešci u pisanju – *nidet* umjesto *videt*. Kontekst jasno pokazuje, a tomu u prilog govori i prozodija, da nije riječ ni o kakvoj Božičevićevoj tvorbi *nīdēre* prema *renīdēre*. Najvjerojatnije se radi o pogrešci autora prilikom sastavljanja rukopisa. U kritičkom aparatu ništa ne piše.

XXII.

5. *Dixit et: »O Veneti, sociis consulite, patres«*: nepravilna je prozodija *consūlite* umjesto *consūlite*. Ovo je prilično gruba pogreška. Pod naglaskom je produljen slog čiju kračinu jasno pokazuje naglasak oblika kao *consulo*, *consulis* itd. Riječ se *consulite* doduše ne može neokrnjena smjestiti u heksametar bez ovakvih produljenja, ali se može smjestiti pred samoglasnikom dugoga sloga s elidiranim krajnjim *e*. U zbirci postoji još *consūhuisse* (XXXVII, 74).

XXIII.

4. *Lancibus aequatis et trutinare libram*: nepravilna je prozodija *libram* umjesto pravilne *libram*. Na drugim je mjestima u zbirci prozodija točna: XX, 48 (*librata*), XXII, 12 (*libratitis*), XXXIII, 32 i XLVI, 155 (*libra*). Ipak, usporedba sa VI., 16. može navesti na pomisao da je Božičević možda brkao dužine u riječima *liber* i *libra*, koliko god nevjerojatnim se to činilo.

6. *Consilio, affectu, religione, fide*: v. XVII, 22.

XXVI.

20. *Sidon Agenorei vellera tincta gregis*: pogrešna je prozodija *Sidōn* umjesto *Sidōn*. U I, 78 stoji *Actaeon* sa zadnjim slogom u trećoj arzi pentametra pred samoglasnikom, ali u zbirci se javlja i oblik *Hammōn* (v. XXXVII., 64.). Moguće je da je posrijedi nepoznavanje grčkoga.

54. *Ultima Gangetici qua ferit arva poli*: nepravilna je prozodija *Gangētici* umjesto *Gangētici*. Božičević je korektnu kvantitetu mogao sačuvati jedino stavivši *Gangetici*

pred kratak slog koji počinje samoglasnikom, tj. posluživši se elizijom. U zbirci se na još jednom mjestu javlja oblik *Gangētīcis* (XXXIX, 40), gdje je skraćeno *e* metrička nužnost (izbjegavanje kretika, v. I., 159.).

95. *Virere dum dabitur, dum me mea conteget urna*: ovdje se radi o Markovićevoj pogrešci. Naime, stih u rukopisu ne počinje riječju *virēre*, nego riječju *vivēre*, koja se prozodijski uklapa.

XXVII.

20. *Corneliosque*: nepravilna je prozodija *Cornēliosque* umjesto *Cornēliosque*. Slučaj je isti kao obrađeni XXI, 16. Usp. i XXXVII, 58.

21. *Hi nisi dextras posuere flammis* i

23. *Quid nisi largis opibus bearunt*: u klasičnoj se poeziji *nisi* obično tretira kao pirihij, a ne kao jamb, kao što je slučaj u ova dva stiha. *Nisi* se u zbirci javlja prilično često i svagdje se drugdje također tretira kao pirihij.

33-36. *Num taces, Clio veneranda? Plectrum,
Quo duces claros canis aut triumphos,
Quo sonas hymnos sophos et deorum,
Diva resume.*

Pogreška je u 35. stihu, ali sam naveo cijelu strofu da bi kontekst bio jasan. Pogrešna je prozodija *sophōs* umjesto *sophōs*. *Sophos* ovdje nije nominativ jednine muškoga roda, nego je supstantivirani grčki prilog *σοφῶς* u značenju pohvala. V. i II., 19.

49. *Ille piratas relegavit omnes*: nepravilna je prozodija *relēgavit* umjesto *relēgavit*. Skraćen je prednaglasni slog u četverosložnoj riječi s naglaskom na pretposljednem slogu. Oblici glagola *relegare* i *legare* ne javljaju se drugdje u stihovima zbirke. U kritičkom aparatu nema napomena.

XXVIII.

1-4. ? *Alma salus patriae, meritis habitura triumphos,
Vive Manlipetrae lucida gemma domus!
Fama per aetherios volitat memorabilis axes
Enumerans meriti, Domnice, facta tui.*

Pogreška bi bila u drugom stihu, ali sam naveo četiri stiha radi jasnoće. Pogrešna bi prozodija bila *vivē* umjesto *vivē*. Ako prihvatimo da se radi o imperativu, moramo pretpostaviti produljeno zanaglasno *e* u slabini, što je prilično čudno bez obzira na dijerezu iza riječi *vive*. Osim toga, umjesto imperativa *vive* i prozodijski i kontekstualno bolje bi odgovarao optativni konjunktiv *vivas* slična značenja. Međutim, iako uskličnik na kraju drugoga stiha navodi na pomisao da se radi o imperativu (usp. početak pjesme XXXVII, gdje se dva elegijska distiha duga apostrofa od ostatka rečenice odvaja samo dvotočkom,

ili još duže oslovljavanje na početku pjesme XXXI), prozodija i kontekst pokazuju da se vjerojatno radi o prilogu *vive* uz pridjev *lucida*. To s druge strane potkrepljuje i nedostatak zareza iza riječi *vive*.

XXIX.

6. *Fama peregrinas cunctaque regna plagas*: prozodija je uredna, ali autor je naknadno *Fama* korigirao od *gloria*; da bi riječ *peregrinas* mogla imati pravilnu prozodiju, morala bi se pretpostaviti siniceza (*glorja*).

XXX.

21. *Imminet en gravis Veneto iactura leoni*: pogrešna je prozodija *grāvis* umjesto *grāvis*. Riječ je o omašci koja se ne javlja drugdje u zbirci.

41-42. *Fortibus atra viris non est obnoxia Clotho,
Nil longinqua dies invidiaque minus.*

Pogreška je u 42. stihu, a cijelu sam rečenicu naveo da bi kontekst bio jasniji. Pogrešna je prozodija *invidiāque* umjesto *invidiāque*. *Invidia* bi morao biti nominativ. Naime, vrlo je teško vjerovati da se radi o ablativu uspoređivanja.

XXXI.

36. *Fidibus, ecce facit, Dandule, lingua tibi*: pogrešna je prozodija *Fidibus* umjesto *fidibus*. Riječ je sama po sebi tribrah, ali se može smjestiti u elegijski distih, bilo na kraj pentametra, bilo drugamo, tako da prva dva sloga budu u tezi, a sljedeća riječ počinje suglasnikom. Imenica *fidis* ne javlja se drugdje u zbirci ni u jednom obliku.

59-60 *Laudibus aetheriis prudens uir ponitur astris,
Quibus in propria conditione manet.*

Cijela je rečenica navedena radi uvida u kontekst. Nepravilna je prozodija *Quibūs* umjesto *quibūs*, v. Uvod. Zanimljivo je da su produljena oba samoglasnika. Ta činjenica i kontekst navode na pomisao da je možda ipak prilikom sastavljanja rukopisa koji imamo, ili prije došlo do pogreške ispuštanja, gdje bi *In quibus in ...* dalo *Quibus in ...* Oblik *quibus* javlja se često u zbirci, ali više nijednom produljen.

63. *Omnia clementia, summa gravitate magistra*: u rukopisu ne stoji *clementia*, gdje bi se morala pretpostaviti siniceza, nego *clementer*, koje se prozodijski uklapa.

70. *Obducunt, iugibus non ruit imber aquis*: pogrešna je prozodija *iūgibus* umjesto *iūgibus*. Pridjev *iugis* ne javlja se drugdje u zbirci ni u jednom obliku.

79-80. *Carior est quando res frumentarias nobis
Dandulus accepit. Vix bene nauis adest,*

Drugi stih navodim samo radi uvida u kontekst. U rukopisu stoji *frumentaria*, što se prozodijski uklapa, ali se ne uklapa u kontekst. *Frumentarias* je Markovićevo rješenje. To

rješenje nije najsretnije. Naime, ako bismo htjeli petu stopu prihvatiti kao daktil, morali bismo zanemariti dužinu zadnjega sloga pete stope po prirodi i po položaju. S druge strane, pretpostavimo li sinicezu, dobivamo *versus spondiacus*. Međutim, u spondijaku kraj pete stope ne smije biti ujedno kraj riječi, a također je četvrta stopa spondijaka od Lukrecija nadalje u pravilu daktil. Ovdje se podudaraju kraj riječi i pete stope, a četvrta je stopa spondej. O spondijaku u Božićevića v. LXXIX., 167. Osim toga, riječ bi se *accepit* iz idućega stiha mogla pročitati i kao *accessit*, a u tom bi slučaju, uz još jedan zarez iza *nobis*, kontekst i tražio nominativ *res frumentaria*.

93. *Disiecerat quanta sed cum pietate penates*: pogrešna je prozodija *disiēcerat* umjesto *disiēcerat*. U kritičkom aparatu nema napomene uz stih. Drugdje se u zbirci ne javlja perfektna osnova glagola *iacēre* i složenica.

99-100. *En tabulata nitent, miseris solacia rebus,
Candidae perspicua stant regione casae.*

Pogreška je u 100. stihu, a 99. je naveden radi uvida u kontekst. Nepravilnost bi bila riječ *candidae*, koja, kao kretik, neokrnjena ne može stajati u heksametru. Međutim, u rukopisu stoji *candida*, koje se odnosi na riječ *solacia* iz prethodnoga stiha. Dakle, distih bi trebao izgledati ovako:

*En tabulata nitent, miseris solacia rebus
Candida, perspicuae stant regione casae.*

140. *Vela daret, tumidis exsinuanda notis*: ovakva je prozodija u redu, ali je *exsinuanda* autor naknadno dodao u zamjenu za starije *aperienda*, kojemu je početno *a* ovdje produljeno.

141. *Dic ubi Thessalici non exeat gloria currus*: prozodijska bi nepravilnost bio kretik *exeat gl-*. Međutim, *exeat* je pogrešno pročitano rukopisno *extat*, a to se prozodijski uklapa.

143. *Automedonteis nisi concitaretur habenis*: pogrešna je prozodija *conciāretur* umjesto *conciāretur*. Takva je prozodija metrička nužnost jer kretik *conciā-* ne stane u heksametar.

145-148. *Nos quoque qui liceat non sumus in ordine tales,
Grandibus ut paruas aequiperemus opes:
Quid sine conspicuo faceremus munere tanti
Rectoris, tanto quid foret absque duce?*

Navodim cijelu rečenicu radi uvida u kontekst. Nepravilnost je *sūmus* umjesto *sūmus*. Prema klasičnoj upotrebi riječi *licet*, koja uglavnom stoji s konjunktivom, moglo bi se zaključiti da se radi o slučajnoj zamjeni konjunktiva *simus* indikativom *sumus*. Moguće je i da je autor iz nekoga razloga produljio indikativ *sumus*. Naime riječ *liceat* upotrebljava se u zbirci s konjunktivom i s indikativom i ima značenja »makar« i »premda«. Prema njezinoj upotrebi u ostatku zbirke (usp. III, 5, XXX, 33, XLVI, 107, LX, 42), čini se da bi u slučaju ovakve stvarne dopusne rečenice u sadašnjosti *liceat* kod Božićevića stajalo s indikativom.

165-166. *Quem Spalatum, donec stabunt monumenta Salonae
Clara Dioclitiae, tollet ad astra vetus.*

Prvi je stih naveden radi uvida u kontekst. Pridjev bi se *Dioclitius* po svoj prilici trebao ticati imena *Diōclētianus* (grafija rukopisa je *Deoclytiae* – paretimologija). Prema tome, pogrešna je prozodija *Diōclitiae* umjesto *Diōclitiae*. Usp. XXXVII, 102.

XXXII.

15. *Dandulus iste quis est? Quo protegente nec hostem*: nepravilna je prozodija *protēgente* umjesto *protēgente*. Produljeno je *e* metrička nužnost jer je inače u riječi kretik, koji ne stane u daktilski heksametar. U zbirci se javlja još jedan oblik glagola *protegere* i ima pravilnu prozodiju (*prōtēgāt-* LXIX, 102).

XXXIII.

20. *Bernardi fulsit gloria Hieronymi*: pogrešna je prozodija *Hierōnŷmi* umjesto *Hierōnŷmi*. Ovo se ime javlja u stihovima zbirke uvijek s ovakvom nepravilnom prozodijom (v. LIII., 26., LIV., 83., LXVIII., 1., LXIX., 4.). Doduše, ime *Hieronymus* zbog svoje prozodije vrlo je nezahvalno za pjesnike. Ono teško može zauzeti istaknut položaj u stihu. Naime, ne može stajati ni na samom početku ni na samom kraju heksametra i pentametra, a ni pred cezurom. Genitiv bi, osim toga, da bi zadržao pravilnu prozodiju u heksametru ili pentametru, morao stajati pred riječju čiji je prvi slog kratak i počinje samoglasnikom radi elizije (kretik). U falečki se jedanaesterac ime bez izmjene prozodije ne može nikako uklopiti. S obzirom na to, smatram da si je latinistički pjesnik, ako je i poznao prozodiju imena *Hieronymus*, možda mogao dopustiti neke izmjene. Mislim da činjenica da se u svim navedenim slučajevima radi o suvremenima, nije bitna, iako ne mora biti tako, v. LXIV., 6.

41-42. *Dum modo patricium decus, o veneranda Capellae
Gloria, sufficit dicere Musa rudis.*

Prvi je stih naveden radi uvida u kontekst. Pogrešna bi prozodija bila *sufficit* umjesto *sufficit*, ali kontekst traži *sufficiat*. Dakle, najvjerojatnije nije posrijedi zanemarivanje prozodije, nego *lapsus calami* autora.

XXXV.

21. *Caelestis patria, beata forma*: u jačini pred cezurom produljeno je krajnje *a* u *patria*. Imenica je *patria* najvjerojatnije zamišljena kao nominativ. Teško ju je shvatiti kao ablativ obzira. Problem bi riješilo dodavanje uzvika *o (o beata)*, usp. XXXVIII., 49.

23. *Haec tibi mala parat manu feraci*: riječ je o metričkoj pogrešci. O hipermetričkom je obliku falečkoga jedanaesterca riječ ako kraćine prvoga daktila shvatimo kao razriješeni drugi dio spondeja uobičajena za početak falečkoga jedanaesterca. Međutim, *Haec tibi mala parat m...* izgleda kao hemiep, pa ovaj stih možemo shvatiti i kao hibrid pentametra

i falečkoga jedanaesterca, tim više što je ova pjesma i pisana u distisima kombiniranim od pentametra i falečkoga jedanaesterca, pa se pjesniku moglo dogoditi da stih zabunom započne kao pentametar, a završi kao falečki jedanaesterac. Još jedan falečki jedanaesterac u zbirci ima i osobine pentametra (v. XIX., 61.), ali u tom se slučaju može raditi o prozodijskoj pogrešci.

25. *Felix ne nimium superbulum et
Tollas...*

Posrijedi je autorova pogreška pri pisanju. Posljednja riječ u falečkom jedanaestercu treba biti *te*, a ne *et*, što pokazuju i prozodija i kontekst.

XXXVI.

7. *Plectra iacent nobis foedata rubigine turpi*: pogrešna je prozodija *rūbigine* umjesto *rūbigine*. Riječ se javlja još dvaput u zbirci: jednom s pravilnom prozodijom (XXXVIII, 51: *rūbigine*), a jednom s nepravilnom (XCII, 8: *rūbigō*), ali ta je pjesma poseban slučaj (v. napomene uz XCI, i XCII.).

18. *Carbasa luminibus uda futura meis*: posrijedi je duljenje u trećoj arzi pentametra, v. VIII, 20.

20. *Concrepuit gracilis seu lenis unda noti*: pogrešna je prozodija *lēnis* umjesto *lēnis*. Pridjev *lenis* više se ne javlja u zbirci ni u jednom obliku, ali se jednom javlja pravilno *lēnivit* (XXXI, 123).

23. *Seu nautam quisquis monstraverit ... ille*: nepotpun stih.

45. *Vade magis gratos forsā petiturus amicos*: pogrešna je prozodija *petiturus* umjesto *petiturus*. Skraćenje u četverosložnoj riječi s naglaskom na pretposljednem slogu (v. Uvod).

XXXVII.

9. *Ah gemis et tantos dic cur profundis in imbres*: pogrešna je prozodija *prōfundis* umjesto *prōfundis*. Doduše, jednom se kod Katula nalazi *prōfudit* (LXIV, 202). U zbirci još dolazi jednom pravilno *prōfusus* (LVIII, 15). To su jedina dva mjesta u zbirci na kojima se javlja glagol *profundere*.

21. *Obliterata diu lacrimis te spargere regna*: pogrešna je prozodija *obliterata* umjesto *obliterata*. I ta je prozodija metrička nužnost zbog kretika *lītērāta* koji ne može stati ni u heksametar ni u pentametar. Glagol *obliterare* ne javlja se drugdje u zbirci.

43. *Cernimus, ut maestum paterno in funere natum*: pogrešna je prozodija *pāterno* umjesto *pāterno*. Ova se riječ javlja još jednom s pravilnom prozodijom (XX, 45: *pāterno*) i jednom s nepravilnom (XCII, 4: *pāternum*), ali je pjesma XCII, u kojoj se taj oblik nalazi, kako sam već spomenuo u XXXVI., 7., poseban slučaj, pa se i treba promatrati zasebno. Imenica *pater* ima pravilnu prozodiju. Dakle, riječ je o omašci, a ne o nepoznavanju prozodije.

58. *Nomina, Cornelios, Paule, tuosque sales*: pogrešna bi prozodija bila *Cornēlios* umjesto *Cornēlios*, ali ovdje se, za razliku od XXVII, 20, može pretpostaviti eventualno siniceza

(*Corneljos*), ali ne mora s obzirom na dva adoneja *Corneliosque* (XXVII, 20 i XLVII, 32). Navedena su mjesta jedina tri mjesta u zbirci na kojima se javlja ime *Cornelius*.

62. *Pectora sacrifici religiosa Numae*: v. XVII, 22.

64. *Hammon Apollineo sanctus ab ore dabat*: pogrešna je prozodija *Hammōn* umjesto *Hammōn*, usp. XXVI., 20. To je ujedno i jedino mjesto na kojem se riječ nalazi u zbirci.

102. *Templa, Diocletio constituenda foro*: riječ je o istoj prozodijskoj nepravilnosti i istoj rukopisnoj grafiji (*Deoclytio*) kao u XXXI, 166 (v.), samo što Marković ovdje grafiju popravljaju u *Diocletio*, dok je ondje popravljaju u *Dioclitiae*. Drugdje se u zbirci ne nalazi ni ime *Diocletianus* ni pridjevi koji se na nj odnose. Riječi su *Diocletio* i *Dioclitiae* kretici, v. XXVI., 54.

118. *Vir erat ingenua quis probitate neget*: u jačini je produljena riječ *Vir*. Do duljenja ne bi moralo doći uz malo nespretno red riječi: *Ingenua vir erat...*

125. *Crescit honos passim, crescunt propaginis altae*: pogrešna bi prozodija bila *prōpaginis* umjesto *prōpaginis*, ali rukopisno *crescuntque* pokazuje da problem u tiskanom izdanju nije prozodijski.

128. *Monstrat avum simili iam ore suus nepos*: pri ovom redu riječi morao bi se pretpostaviti zijev između *iam* i *ore* te produženo *iām* i *sūus*. Očito je da treba zamijeniti riječi *suus* i *ore*, te da stih treba glasiti: *Monstrat avum simili iam suus ore nepos*. Do pogreške je došlo prilikom priređivanja tiskanoga izdanja, što pokazuje ispravan red riječi u rukopisu.

138. *Explicat et latius imperitata patet*: pogrešna je prozodija *lātius* umjesto *lātius*. Slučaj se može eventualno objasniti kao siniceza (*latjus*), ali riječ je *latius* daktil, pa je ne bi trebalo biti teško smjestiti u elegijski distih i bez siniceze. Osim toga, zadnji je slog te riječi kratak, a nalazi se u trećoj arzi pentametra, usp. VIII, 20. Pravilno se *lātius* nalazi u XXVII, 70.

XXXVIII.

35. *Si qua tamen placuit, non stilo, carmine, nardo*: pogrešna je prozodija *stīlo* umjesto *stīlo*, v. Uvod.

36. *Ad dominam rutilo, sed datum ire via: datum ire* bio bi zijev neuobičajen u klasičnom pjesništvu. Međutim, riječ je o Markovićevu pogrešnom čitanju rukopisnoga *datur* kao *datum*.

49. *Infueras mecum, domine carissime rerum*: ovdje bi se moglo pretpostaviti produljeno *dominē* pred heftemimerom, ali se zapravo radi o Markovićevu pogrešnom čitanju. Stih u rukopisu glasi: *Tu fueras mecum donec, carissime rerum*, a takav je stih prozodijski pravilan.

62. *Sidonio tincti fulget in aere gregis*: problem je riječ *Sidōniō* koja u ovakvu položaju sadrži kretik. U pentametar i heksametar može se smjestiti samo pred kratak slog koji počinje samoglasnikom. Ovdje se može pretpostaviti siniceza *Sidonjo*.

68. *Nunc oculos retinet uncta palaestra tuos*: ovdje je kratak slog u trećoj arzi pentametra, v. VIII., 20. Zamjenom hemiepā stih postaje pravilan, a stilski se, čini mi se, ništa ne gubi.

Ipak, ne vjerujem da je došlo do brkanja hemiepā prilikom priređivanja tiskanoga izdanja ili sastavljanja rukopisa.

70. *Carminis, eximium dat in amore decus*: riječ *dat* produljena je u jačini.

XXXIX.

40. *Gaudia Gangeticis cum traheretur equis*: nepravilna je prozodija *Gangētīcis* umjesto *Gangētīcis*, v. XXVI., 54.

65. *Attamen utcumque est, sic habetur epistula, quam tu*: skraćeno je *sic* u slabini, v. III., 5.

68. *Fulva nec auriferi fluminis vada Tagi*: ako bismo prihvatili lekciju *vada*, morali bismo pretpostaviti dvije pogreške: 1. zanemarivanje pozicije *sv* (*fluminis* v... računa se kao daktil) i 2. pogrešnu prozodiju *vāda* umjesto *vāda*. Ovdje se zapravo radi o pogrešno pročitanoj rukopisnoj *unda*. Uz lekciju *unda* umjesto *vada* stih je prozodijski ispravan.

XL.

1-3. *Seruet chrysocomos suos paratus
Croesus, purpureos Tyros amictus
Extollat, uiolae, colore tincta.*

Pogreška je u drugom stihu, a ostala su dva navedena radi uvida u kontekst. Pogrešna je prozodija *Tyrōs* umjesto *Tyrōs*. Očito je da se radi o nominativu jednine.

4. *Reges Mygdonias eruant columnas*: ako ne pretpostavimo sinicezu, ovaj »falečki jedanaesterac« ima dvanaest slogova. Daktil slijede dvije uzastopne dužine od kojih je jedna suvišna. Pogrešku spominje i Branimir Glavičić (v. Uvod). On je, čini se, tumači kao sinicezu (*ervant*), gdje pjesnik zanemaruje prirodnu i položajnu dužinu.

XLI.

1. *Dulcis amice, favet novenarum turba sororum*: pogrešna je prozodija *novēnarum* umjesto *novēnarum*, v. Uvod.

XLII.

7. *An amor et veneris placidissima cura morantes*: *an* je produljeno u jačini na početku stiha.

9. *Sic erit asper equus: contunderit ora lupatis*: problem je riječ *contunderit* – hibrid prezentske osnove i nastavka koji se dodaje na perfektu osnovu. Perfektna osnova ima drukčiju prozodiju *contūd-* uz eventualnu iznimku kod Enija (hapaks *contūdit*). Međutim, problem po svoj prilici nije prozodija, nego se vjerojatno radi o omašci autora: *contunderit* prema *Sic erit*. Stih bi, dakle, trebao glasiti: *Sic erit: asper equus contunditur ora lupatis* (usp. Ov., Am., I, 2, 15, a i sadržaj obiju elegija).

15. *Agminibus quantis occurreret Itala virtus*: posrijedi je metričko duljenje *Ītala*, tipično za klasično pjesništvo. Još se jednom javlja oblik *Itala* (L, 5), a jednom se javlja oblik *Italiae* (LXIX, 91). Oba su oblika s produljenim *I*.

XLIII.

15. *Uxor, ab Eois quicquid rate transvehit oris*: stih je ovakav prozodijski u redu. Međutim, *rate* je autor naknadno korigirao od *trahit*, a zadnji bi slog te riječi u stihu bio dug jer ona završava, a iduća riječ počinje suglasnikom.

19. *Stat inaratus ager tenuis vindemia supra est*: produljeno je *Stat* na početku stiha. Ako bi na početku stajalo *statque*, ovakvo duljenje ne bi bilo potrebno.

XLIV.

11. *Haec quid sunt? Minima mutantur hora*: pogrešna je prozodija *mūtantur* umjesto *mūtantur*. Skraćena je duljina pred naglaskom i iktusom. Drugdje glagol *mutare* ima pravilnu prozodiju. U zbirci se nalazi još dvaput *mutantur* s prvim slogom u tezi, ali s očuvanom duljinom (XXXVII, 105 i LVI, 15).

18. *Nec umquam poterit subire Lethem*: slučaj je isti kao XIX, 122, 124, 127 (v.).

XLV.

25. *Nobilis, fortis, comis iste, clemens*: pogrešna je prozodija *cōmis* umjesto *cōmis*. Takva se pogrešna prozodija javlja još jednom u prilogu *comiter* (v. XLVII., 22.). Pridjev *comis* i njegove izvedenice ne javljaju se drugdje u zbirci.

33. *Antoni princeps verecunde, dormi*: dvije su pogreške: 1. prozodija *Antōni* umjesto *Antōni*, odnosno zanemarivanje činjenice da drugi slog sapfičkoga jedanaesterca mora biti kratak, i 2. prozodija *verēcunde* umjesto *verēcunde*. Riječ *verecunde* neokrnljena ne stane u sapfičku strofu. Ime *Antonius* svagdje drugdje u zbirci ima dugo o (XXII, 7, LIV, 22 i LXXXVII, 1). U pjesmi LIV radi se o Rimljaninu, a u ostalim slučajevima, uključujući i citirani, o suvremenicima. Riječ *verecundus* ne pojavljuje se drugdje u zbirci, kao ni njezine izvedenice.

XLVI.

18. *Mansit in hac mea dum tuus urbe pater*: pogrešna bi prozodija bilo *mēa* umjesto *mēa*. Radi se zapravo o Markovićevoj omašci: *mea* (umjesto rukopisnoga *nostra*) prema *tuus*.

37. *Saxea montanos ponet Dalmatia colles*: pogrešna je prozodija *Dalmātia* umjesto *Dalmātia*, v. Uvod. Riječi *Dalmatia*, *Dalmata*, *Dalmaticus* relativno su česte u zbirci, a prozodija je svagdje osim ovdje pravilna. Nominativ *Dalmatia* sadrži tribrah i bez nekih izmjena ne može stati u heksametar.

42. *Quam tuus e nostro dissoluetur amor*: osobitost je dijereza (*dissoluetur* umjesto *dissolvetur*). U zbirci postoji još jedna dijereza, i to u istoj elegiji (stih 92) i u istom korijenu. Kao dijereze mogu se protumačiti još dva problematična mjesta u zbirci (v. LXXIX., 36. i 167.).

55. *Hinc premit angustae praegrantis inopia vitae*: nepravilna je prozodija *inōpia* umjesto *inōpia*, v. Uvod. Riječ *inōpia* ima takvu strukturu da bez metričkoga duljenja ili siniceze i ne stane u stih. Ona se u zbirci nalazi samo ovdje.

60. *Cum subeant triplici sollicitati gradu*: pogrešna je prozodija *sollicitati* umjesto *sollicitati*. *Sollicitati* je Markovićeve emendacija. Rukopisna varijanta *sollicitata* uklapa se prozodijski, ali je gramatički pogrešna.

68. *Tam misero quae sunt extenuatae modo*: pogrešna je prozodija *extenuatāe* umjesto *extenuatāe*. Po strukturi riječi, njezinu položaju u stihu i slogu koji se krati, primjer je identičan prošlomu (60.), usp. i XXXI., 100.

80-82. *Terribilisque fames, durius ense malum.*
Monticolae ex altis coierunt rupibus, hi quos
Quam procul edendi saevus adegit amor.

Pogrešna je prozodija *ēdendi* umjesto *ēdendi*. Kontekst nedvosmisleno pokazuje da se ne radi o glagolu *ēdo*, 3. *edidi*, *editum*, nego o *ēdo*, 3. *ēdi*, *ēsum*. Od relevantnih riječi, u zbirci se još nalazi samo *edax* (XXXI, 31) s pravilnom prozodijom. Relevantnim ne smatram *exeso* (XXXIV, 8).

92. *Exitiale nefas persoluisse satis*: osobitost je dijereza (*persoluisse* umjesto *persolvisse*), v. stih 42.

128. *Huic dabitur, meruit religione coli*: v. XVII, 22.

133. *Tristia quaeque quo facit hic clarescere vultu*: ako bismo prihvatili lekciju *quo*, radilo bi se o pogrešnoj prozodiji *quaequē* umjesto *quaequē*. Međutim, posrijedi je Markovićevo pogrešno čitanje rukopisnoga *suo* kao *quo*.

136. *Nebula purpureo lumine nigra fugat*: pogrešna je prozodija *nēbula* umjesto *nēbula*. Uzgred upozoravam i da je ovdje ta riječ uzeta kao akuzativ množine srednjega roda. To je jedino mjesto na kojem se ova imenica nalazi u zbirci.

137. *Sic solet adversis Thaumantia nubibus Iris*: osobitost je pridjev *Thaumantius*. Kod rimskih autora imamo posvjedočeno samo *Thaumantēus*.

140. *Sidere Amyclaeo laeta sic esse solet*: v. III., 5.

150. *Probra, furibundas comprimit ira minas*: pogrešna je prozodija *furibundas* umjesto *furibundas*, v. Uvod. Riječ se javlja na još jednom mjestu s pravilnom prozodijom (XXXVII, 5: *furibunda*). Drugdje se ta riječ ne nalazi.

173. *Haud minus hic meruit laudis abolendo malignos: laudis* je produljeno u jačini pred heftemimerom.

180. *Numina nil tantum quam pie facta vident*: pogrešna je prozodija *piē* umjesto *piē*.

197. *Effera Chorvatiae populorum nomina torvae*: imenica *Chorvatia* samo ovdje ima kratak treći slog od kraja, a drugdje u zbirci dug, a taj je slog dug i u riječi *Chorvatorum* (v. IX, 31, XXXII, 3, XXXVIII, 31, LXXIX, 190). Međutim, riječ *Chorvatia* samo se u ovom stihu javlja u genitivu, gdje tri zadnja sloga čine kretik, a drugdje je u nominativu, gdje čine daktil. Ni u obliku *Chorvatorum* nema kretika. Kretik se nije baš morao izbjeći kraćenjem, nego se mogao izbjeći i elizijom (v. XXVI., 54.), ali iz nekoga razloga autori u zbirci radije pribjegavaju pretvaranju kretika u anapest.

203-204. *Di sibi concedant quod nos non possumus ipsi,*
Quicquid e laurigero principe dignus erit.

Problematican je drugi stih, a prvi je uzet radi uvida u kontekst. Prozodijski je suvišna druga riječ (*e*), ali je problem zapravo tekstološki. Možda bi početak trebao glasiti: *Qui quoque...* U rukopisu stoji *quidquid et...*

218. *Curia, Romuleis fascibus egregior*: komparativ *egregior* ne postoji. Prema superlativu *egregiissimus* moglo bi se zaključiti da bi komparativ eventualno glasilo *egregiior*, a u tom slučaju ne bi mogao stati u elegijski distih. Ipak, vjerujem da se jednostavno radi o pogrešnoj tvorbi prema komparativu pridjeva koji ne završavaju na *-ius*, a ne o svjesnoj prilagodbi prozodije fiktivnoga komparativa.

XLVII.

5. *Solis occasus iubar et ad ortus: et* je produljeno u jačini.

10. *Theseos, Codros simul Aristippos*: pogrešne su prozodije *Āristippos* umjesto *Āristippos* (drugi slog dug je po položaju). Ime *Aristippus* ne dolazi drugdje u zbirci.

11. *Quos quidem cunctos elevasse virtus*: pogrešna je prozodija *ēlevasse* umjesto *ēlevasse*, v. Uvod.

22. *Iam probe, iuste, comiter, benigne*: pogrešna je prozodija *cōmīter* umjesto *cōmīter*, v. XLV, 25.

26. *Iudice vincit tuus ecce Mulla*: pogrešna je prozodija *iudicē* umjesto *iudicē*.

32. *Corneliosque*: v. XXXVII, 58.

35. *Sidera et fiet mare procellosum*: pogrešne su prozodije *prōcēllosum* umjesto *prōcēllosum*. Ne može se reći da je autor previdio geminatu jer u rukopisu stoji *procelosum*. Ovaj se pridjev javlja još četiri puta u zbirci, i to tripud s pravilnom prozodijom (XVI, 11 (*procellosis*), XLVI, 57 (*procellosos*), LIX, 57 (*procellosos*)) i jednom s nepravilnom (LXXVII, 13 (*procellosis* mjereno kao anapest)).

L.

3-4. *Non Agamemnoniae tot conflavere Mycenaee*
Vela, Phrygas pateret cum gravis ira nurus;

Kao što se vidi iz konteksta, u 4. se stihu ne radi o pogrešnoj prozodiji riječi *pateret*, nego smisao traži čitanje *peteret*. *Peteret* stoji i u rukopisu.

20. *Classis en ab alto gurgite saeva venit*: uz ovakav red riječi, pogrešnu bi prozodiju imale riječi *en* i *ab* (*ēn* umjesto *ēn* i *āb* umjesto *āb*). Ako te dvije riječi zamijene mjesta, prozodijski je problem riješen. U rukopisu je red riječi isti kao i u tiskanom izdanju.

48. *Nec ubi possit habet sistere planta pedem*: produljeno je *nec* na početku heksametra.

LI.

3. *Plectra; coronato prodeas, cantator Apollo*: pogrešna je prozodija *prōdeas* umjesto *prōdeas* ili je riječ o sinicezi kakva nije svojstvena klasičnomu pjesništvu. Naime, riječ *prodeas* je kretik pa ne stane u heksametar. Optativni konjunktiv bolje se uklapa u kontekst od imperativa I, koji bi se prozodijski uklopio. U XXXVII, 25 nalazi se oblik *prodibunt* s

pravilnom prozodijom. To su jedina dva oblika glagola *prodire* u zbirci.

9. *Sicelides, nimio quatiant age verbera terram*: radi se o metričkom duljenju *Sicelides* umjesto *Sicēlides*. Postoje uzori za duljenje ove riječi u klasičnom pjesništvu, npr. Verg., Buc., IV, 1.

37. *Nulla timoris erit spiritus in pectore fixa*: v. I., 159.

51. *Religione Numae, Bruti pietate peremis*: v. XVII, 22.

65. *Pectore. Tot oculi tibi sunt, quot, maxime, summis*: riječ *tot* produljena je u jačini.

74. *Religio placidi simul et mens conscia recti*: v. XVII, 22.

90. *Hoc melius quam si Gadibus remeare subactis*: pogrešna je prozodija *Gādibus* umjesto *Gādibus*, v. Uvod. Premještanjem riječi *Gadibus* na početak stiha izbjegla bi se pogrešna prozodija.

LII.

5. *Proh scelus! Humanae quanta est stultitia vitae*: nepravilna je prozodija *stultitia* umjesto *stultītia*. Riječ *stultitia* u zbirci se javlja samo ovdje. U zbirci ima dosta riječi koje jednako završavaju. Prozodija je uvijek pravilna. Od njih *iustitia*, *saevitia*, *tristitia* i *militia* imaju jednako rasporedene kvantitete kao *stultitia*. Međutim, one se nikad ne javljaju u nominativu, nego im je uvijek posljednji slog dug. Naravno, to ne znači da se nominativ *stultitia* nije mogao smjestiti u heksametar bez promjene izvorne kvantitete (npr. *stultitia est*), a pogotovu na kraj pentametra, ali pjesniku vjerojatno nije bilo stalo da se oko toga potruđi. Primjer *stultitia* trebao bi biti srodan navedenim primjerima odstupanja za volju srednjovjekovnih prozodija (v. Uvod).

LIII.

6. *Praemia, Pierius digna referri modis*: pogrešna je prozodija *referri* umjesto *referrī*. Radi se o Markovićevoj emendaciji rukopisnoga oblika *referre*, koji se uklapa prozodijski, ali je sintaktički problematičan.

12. *Te loquitur, de te somnia fera refert*: pogrešna bi prozodija bila *fēra* umjesto *fēra*. U rukopisu zapravo piše *plura*, pa prozodijskoga problema nema.

14. *Interrogat – num me Marulus anne meus*: pogrešno je mjerenje *intērogoat* umjesto *intērogoat*. U rukopisu nema *geminate*. U zbirci postoji još samo jedan oblik glagola *interrogare*, i to baš u ovoj elegiji (64. stih), također na početku pentametra, s jednako pogrešnom prozodijom i također bez *geminate* u rukopisu.

26. *Hieronymus de te, Marule, mira canit*: v. XXXIII, 20.

31. *Heu patria altisonas subicit gemebunda querellas*: prozodija *sūbicit* nije pogrešna, ali je češća i običnija *sūbicit* (duljenje po položaju – *subjicit*). Od sličnih oblika u zbirci se još na dva mjesta nalazi *ādiciens* (XXXIII, 8 i XXXIX, 18).

36. *Et probitas vitae religioque fides*: v. XVII., 22.

58. *Nullus amicus adest; nunc nepos odit avum*: pogrešna je prozodija *nepōs* umjesto *nepōs*, v. II., 19. Oblici ove riječi s punom osnovom (*nepot-*) u zbirci imaju uvijek *ō*, a u zbirci su još dva nominativa jednine sa zadnjim slogom u ancepsu.

61-62. *Iurgia, si rixas, si quis conspexeris iras; Saevitiam, lites, conviciumque dolum.*

Prvi je stih naveden radi uvida u kontekst. V. XIV., 4., 2. i Uvod, fusnotu 3. *Conviciumque* je autor promijenio iz prvotnoga prozodijski pravilnoga *conspicuumque*. Na promjenu ga je vjerojatno navela riječ *conspexeris* iz prethodnoga stiha, uz koju je *conspicuum* stilski suvišno.

64. *Interroga, quid sit? – Ista propinquus agit*: dvije su nepravilnosti: 1. v. 14. uz napomenu da riječ *interroga*, za razliku od *interrogat*, završava kretički, pa neokrjnena ne stane u elegijski distih. 2. Kratak slog u trećoj arzi pentametra, v. VIII., 20.

73. *Quem pro Francisco velis exornare misello*: v. II., 19.

LIV.

23. *Nec patinas, Luculle, tuas pingues capones*: pogrešna je prozodija *cāpones* umjesto *cāpones*. V. sljedeći navod (28.).

28. *Vir praestans animo Curius atque fide*: pogrešna je prozodija *Cūrius* umjesto ispravne *Cūrius*. I riječ *Curius* i riječ *capo* iz prethodno navedenoga 23. stiha općenito se prilično rijetko javljaju. Kod riječi je *Curius* Marulić mogao pogrešno zaključivati o prozodiji prema *cūria*, *cūra*. Manje je vjerojatno slično zaključivanje za *capo* prema *caput*, *capio* (ne bi bilo lako zamisliti semantičko povezivanje, ali su riječi *caput* i *capio* česte, a korijen je sličan).

83. *Hieronymum cithara clarum, gravitate Marinum*: v. XXXIII, 20.

LVI.

35. *Sed quid ego haec referens vulnus in vulnera condo*: produljen je zadnji slog riječi *vulnus* u jačini u sedmoj polustopi, ali ne radi se o heftemimeri. Sekvencom *refero vulnusque* umjesto *referens vulnus* pjesnik bi lako bio izbjegao nezgodan položaj riječi *vulnus*. Ipak, sumnjam da je riječ o pogrešci na tekstu.

52. *Ferentur semper turbidiore metu*: pogrešna je prozodija *fērentur* umjesto *fērentur*. Međutim, rukopisna je grafija *ferrentur*. Smisao traži futur, a ne konjunktiv imperfekta. U rukopisu su drugdje oblici futura glagola *ferre* i složenica pravilni (bez *geminate* i s kratkim slogom osnove). Pjesniku se oblik *ferrentur* omakao vjerojatno pod utjecajem početka 51. stiha: *ferrea*.

LVIII.

59. *Mortuus vel Libyae Mavors, qui castra subegit*: čitajući tekst *Mortuus vel*, dobivamo kretik na početku heksametra. Međutim, u rukopisu ne piše *vel*, nego *et*, pa prozodijskoga problema nema.

68. *Numina fausta tua sint precor officio*: nije posrijedi kratak slog u trećoj arzi, nego pogrešna lekcija *tua* umjesto rukopisnoga *tuo*.

74. *Cinnama nardino cumque liquore fluat*: pogrešna je prozodija *nardino* umjesto *nardino*. Autor je dodao latinski sufiks umjesto grčkoga. U zbirci postoji i oblik *hyacinthina* (XLIII, 17). To su i jedina dva pridjeva u zbirci koja bi trebala imati grčki sufiks *-inus*. Riječ je *nardino* kretik kojemu se može elidirati krajnji slog. Osim elizijom ovaj se kretik može razriješiti i kraćenjem krajnjega sloga tako da nastane daktil *nardinō*.

LIX.

17-20. *Si merui quo vota tuas revolutus ad aras
Annua concipiam, tenui quo voce fatigem
Teque pias licet pro nostris civibus aures
Indignis...*

Problem je u devetnaestom stihu, a ostali su navedeni radi uvida u kontekst. Uz ovakvu bi se lekciju trebalo pretpostaviti produljenje *licet*. Međutim, lekcija *piasque* umjesto *pias* riješila bi i kontekstualni i prozodijski problem. Bila bi to tipična pogreška ispuštanja, u kojoj bi dva *-que* dala samo jedno *-que*. U kritičkom se aparatu ovaj stih ne spominje.

28-29. ... *Tua sit clementia nati,
Mollior ira tui. Non nos neque crimina cernas*

Stihovi su problematični. Zarez na kraju 28. stiha je suvišan. Pogrešna prozodija je *irā*, što bi morao biti ablativ uspoređivanja, kao što se vidi iz konteksta. Stihovi se u kritičkom aparatu ne spominju.

63. *Es Ceres; exilibus requies, bona Iuno*: nepravilna je prozodija *Cerēs* umjesto *Cerēs*, v. II., 19. Oblik *Ceres* javlja se još jednom, ali unutar stiha pred suglasnikom, a kosi padeži imaju pravilnu prozodiju. V. i III., 19.

LXIII.

1. *Aeneis in toto memorabitur orbe perennis*: uobičajena je prozodija *Aenēis*, ali se oblik s kratkim *e* javlja jednom u Ovidija (Ex Ponto, III, 4, 84 – *Aenēidos*).

LXIV.

6. *Perpetuo uiuet carmine Symonides*: problematično je ime *Symonides*. Ono pripada suvremeniku, pa pjesnika ne mora vezati antičko naslijeđe, što Marković pokazuje ne mijenjajući mu grafiju, kao što ostavlja i grafiju *Marullus* (XXXIII, 2 i 3) iako ona nije u skladu s prozodijom u dotičnim stihovima. Ipak upozoravam na razliku između klasične prozodije *Simōnidēs* i prozodije *Symōnides* u ovom epigramu. Iako nije isključeno ni da se radi o neznanju, treba napomenuti da nominativ *Simonides* sadrži kretik pa bez izmjene kvantitete ne može stati u elegijski distih, ali može stati u falečki ili sapfički jedanaesterac.

LXVIII.

1. *Hieronymus iacet hic, fausto cognomine diues*: v. XXXIII., 20.

LXIX.

4. *Srichiae Hieronymus columna gentis*: v. XXXIII., 20.

7. *Hoc sum conditus quo uides sepulchro*: pogrešna je prozodija *conditūs quo* umjesto *conditūs quo*. Pjesnik zanemaruje poziciju koju čini *q* slijedeći riječ koja završava suglasnikom. U ranijih je rimskih autora (još u Katula (CXVI, 8)) u takvim slučajevima s iz kratkoga samoglasnika otpadalo. Dakle, oblik *conditu'* riješio bi prozodijski problem.

9. *Vitae defuit nil mihi, fatebor*: pogrešna je prozodija *defuit nil* umjesto *defuit nil*. Problem je pozicija koju čini *n* slijedeći riječ koja završava suglasnikom. Možda je nekim slučajem došlo do premetanja riječi. Naime, varijanta *nil mihi defuit* umjesto *defuit nil mihi* bila bi prozodijski ispravna. U kritičkom aparatu za ovaj stih stoji samo da je rukopisna grafija *deffuit*, što je ovdje irelevantno.

LXXI.

4. *Vindicat eloquio, religione polum*: v. XVI., 22.

LXXIV.

5. *Antistes eremi remotioris*: osobitost je u stihu produljenje *antistēs* umjesto *antistēs* u jačini pred cezuro, ako se ne radi o nepoznavanju kvantitete. Prozodijska je nepravilnost mjerenje *erēmi* umjesto *erēmi*.

LXXVI.

3. *Instauret patriae renascentia moenia lapsae*: pogrešna je prozodija *renāscentia* umjesto *renāscentia*. U ovoj je višesložnoj riječi zanemarena dužina pred iktusom, koji se u ovom slučaju poklapa s prozodijom naglaskom. Međutim, riječ *renascentia* bez takva se zahvata ne može uklopiti u heksametar. Ako bi pjesnik baš želio očuvati izvornu kvantitetu prvih triju slogova te riječi, morao bi upotrijebiti sinicezu i eliziju krajnjega *-a*, što je prilično nespretno. Neokrnjena se ta riječ može smjestiti u pentametar preko sredine, što je također vrlo nespretno.

LXXVII.

13. *Et referet donec procellosis fluctibus aequor*: v. XLVII., 35.

LXXVIII.

1. *Hic Lucieta iacet, natalibus edita claris*: premda se radi o modernom imenu, moglo bi se očekivati mjerenje *Lūcieta* prema *Lūcius*, ali s obzirom na to da je pretposljednji slog imena *Lucieta* naglašen, na njem treba biti i duljina, pa prvi mora biti kratak jer bi se inače dobio kretik (v. I., 159.).

3. *Vix puto ter denos compleverat parvula menses*: pogrešna je prozodija *compleverāt* umjesto *compleverāt parvula*. Međutim, u rukopisu stoji sasvim legalan, stegnut oblik *complerat*, potvrđen kod rimskih autora, koji se prozodijski uklapa.

4. *Et uetulos tenero dabat ab ore sonos*: pogrešna je prozodija *dābat* umjesto *dābat*, v. Uvod.

LXXIX.

31. *Virginibus raptis trucidantur parvula matrum*: v. I. 67. i Uvod.

36. *Per iuga, per salebras insuetasque vias*: pogreška je u riječi *insuetasque*. Ona se može shvatiti kao metrička nepravilnost ili kao prozodijska pogreška. Čitanjem *insvētasque* dobivamo metričku nepravilnost, tj. spondej u drugom hemiepu. Pretpostavimo li dijerezu, dobivamo prozodijsku pogrešku, tj. mjerenje *insūētasque* umjesto *insūētāsque*. Prozodij-ska je pogreška vjerojatnija jer su općenito prozodijske pogreške u zbirci česte, a nigdje se drugdje u zbirci ne nalazi spondej u drugom hemiepu. Od riječi s istim korijenom u zbirci se još javljaju *assuetus* (XXX, 15 i XXXVIII, 43), *consuevere* (XXXI, 7), *mansuevere* (XXXVII, 87), *insueto* (LX, 31) i *mansueto* (XXXIV, 6), sve s korijenom *-sue-* u tezi ili jedne od prvih četiriju stopa heksametra ili u prvom hemiepu pentametra. Ipak, bez obzira na to, možemo u tim slučajevima pretpostaviti jednosložan korijen jer se on jednom javlja i u arzi druge stope heksametra: *assueta* (XXXI, 113 (Božičevićeva elegija)). Međutim, u ovoj se elegiji (v. LXXIX, 167.) javlja još oblik *mansuetudo* na kraju heksametra, koji možemo dvojako protumačiti. O ostalim dijerezama u zbirci v. XLVI., 42.

72. *Crimina, criminibus accumulata novis*: osobitost je kratak slog u trećoj arzi pentametra, v. VIII., 20.

121. *Castrum fore tuo defensum numine Chlissae*: pogrešna bi prozodija bilo *fōre* umjesto *fore*, ali u rukopisu stoji *forte*, pa prozodijski problem ne postoji.

155-156. *Talia Chlissa uidens animis plaudentibus tolli,
Exhilarant curas, thurea dona cremant.*

Navodim cijelu rečenicu radi uvida u kontekst. Pogrešna je prozodija *plaudentibūs tolli* umjesto *plaudentibūs tolli*. Međutim, u kritičkom aparatu stoji: »tollī: ms oli, conieci (fortasse olli?).« S obzirom na prozodiju, možda je rukopisno *oli* bolje protumačiti kao *olli* nego kao *tollī*. Božičević se s oblikom *olli* mogao sresti primjerice i u Eneidi (I, 254 kao dativ i V, 197 kao nominativ). Doduše, tada uz riječ *Chlissa* ne stoji nikakav lični glagol niti historijski infinitiv, koji može imati ulogu ličnoga glagola, pa rečenica izgleda stilski manje doradeno.

167. *Viuimus hic quod nos, tribuit tua mansuetudo*: riječ *mansuetudo* možemo čitati bez dijereze i s njom. Čitamo li je bez dijereze, nema ni prozodijskih ni metričkih nepravilnosti, jedino bi heksametar bio *spondiacus*. Međutim, *spondiacus* se u Božičevića u pjesmama I-XL prema Glavičićevoj analizi uopće ne javlja. Nadalje, usporedba s 36. stihom ove iste elegije (v. komentar) također sugerira da se vjerojatno ipak ne radi o spondijaku, nego da je posrijedi dijereza s pogrešnom prozodijom: *mansūētudo* umjesto *mansuētudo*.

LXXXI. v. LXXI.

LXXXII.

7. *Virtus, religio polum meretur*: v. XVII., 22.

LXXXIII.

3-4. *Marullus ille, inquam, dicendi atque certe canendi
Notus in Eois Hesperisque plagis.*

Navodim cijelu rečenicu radi uvida u kontekst, a zanimljiv je 3. stih. Ako i zanemarimo grafiju *Marullus* (v. LXIV., 6), dio *atque certe* trebao bi imati prozodiju *ātque certē* umjesto *ātque certē*. I smisao i prozodija traže čitanje *arte* umjesto *certe*. *Arte* piše i u rukopisu.

LXXXV.

2. *Exsequias Maruli, flebile tractat opus*: ime *Marulus* javlja se u zbirci u nominativu i vokativu kao daktil i dvaput u genitivu (ovdje i XC, 1) kao anapest. Ako bi prvi slog bio dug, dobio bi se kretik (v. XLVI, 197.).

LXXXIX.

8-9. *Sed Proculeiani quis nam praeconia uerbis
Aut aequare sciat, propius ut accedere possit.*

Navodim cijelu rečenicu radi uvida u kontekst, a zanimljiv je drugi stih. Dvije su prozodijske pogreške: 1. duljenje u jačini *propiūs* umjesto *propiūs*, 2. zanemarivanje pozicije koju čini *geminata* te mjerenje *āccedere* umjesto *āccedere*. Čini se da je u stihu prilikom prepisivanja – bilo u rukopis, bilo u tiskano izdanje – došlo do pogreške. Naime, vjerojatno bi umjesto *ut* trebalo stajati *aut*, ali tako stih postaje još nepravilniji. U kritičkom aparatu stoji samo da je *possit* popravljeno od *poscit*. Možda stih treba glasiti: *Aut aequare scit aut propius accedere poscit*.

22. *Contulerant, faciens brevibus illustria chartis*: nepravilna je prozodija *brevibūs* umjesto *brevibūs*. Produljen je slog u jačini.

XC.

1. *Alta ego cantans Maruli nunc carmina ...*: nedostaje kraj stiha jer je otkinut desni gornji kut lista rukopisa. Osobitosti bi bile prozodija *egō* umjesto *egō* (uglavnom jampski pokraćeno) i zijev *alta ego*. Međutim, u rukopisu po svoj prilici ne stoji *cantans*, nego *cantantis* ili nešto slično, pa ni ovdje nema prozodijskoga problema.

4. *Per Lati populos, Graias spargenda per urbes*: pogrešna je prozodija *Lāti* umjesto *Lāti*. Rukopisna je grafija *Laci*. U XX,VI, 12 i LXXIX, 84 imamo genitive *Latii* i u rukopisu *Latii*.

7. *Et modis et formae. Quid dicam? Ridet Apollo*: pogrešna je prozodija *modīs* umjesto *modīs*. Omaška podsjeća na jampsko kraćenje, ali takvo se jampsko kraćenje ne javlja u klasičnom rimskom pjesništvu. Pjesma nije Božičevićeva, v. II., 19.

14. *Illyricae gentes belli virtutis superbae*: pogrešno je mjerenje *virtutīs superbae* umjesto *virtutīs superbae*. U stih bi se i po smislu i prozodijski bolje uklopilo *virtute* umjesto *virtutīs*. U kritičkom aparatu uz ovaj stih nema napomena.

15. *Vati suo gaudent, orbis te uite coronat*: uz ovakvu lekciju prozodijska je pogreška *Vatī* umjesto *Vatī*. Međutim, i sintaksa i prozodija traže ablativ *Vate*. U kritičkom aparatu nema napomena uz stih.

19. *Do, simul amplexu pectora dulci ...*: stih je, kako se vidi, nepotpun. Ovdje se radi o metričkoj nepravilnosti. Naime, kao što je rečeno u drugom dijelu ovoga rada, dotična je pjesma pisana u heksametru. Međutim, ovaj nedovršeni stih u ovakvoj lekciji izgleda kao nedovršeni pentametar s tim da bi riječ *dulci* morao slijediti kratak slog koji počinje samoglasnikom, radi elizije dugoga *i*. U rukopisu ne stoji *pectora*, nego *pictora*.

XCI.

Napomena uz ovaj i sljedeći epigram: U elegijskim distisima ovoga i sljedećega epigrama autor, tko god on bio, ne drži se načela klasične prozodije. Možda je riječ i o dvama autorima. Ti su epigrami također sadržajno i gramatički daleko od bespriječnosti, osobito drugi. Uostalom, i osoba koja ih je zapisala u rukopis (četvrta ruka), čini se, pravi dosta pogrešaka kao prepisivač. Moguće je i da je ta osoba njihov autor. Epigrame bi trebalo nešto dublje analizirati da se vidi u kojoj su mjeri posrijedi izvorno prozodijski, a u kojoj tekstološki problemi. Budući da čine iznimku, smatram da nema smisla komentirati svaki stih kao što sam to činio u ostalim pjesmama. Stoga ću epigrame navesti u cijelosti i označiti u stihovima s jedne strane iktuse (v. fusnotu 5), a s druge klasičnu kvantitetu sloga ondje gdje je ona u raskoraku s kvantitetom kakvu bismo trebali pretpostaviti čitajući ih, a od stihova ću komentirati samo iznimno sporne ili zanimljive. Iktuse postavljam zato što se u ovakvim stihovima, s puno odstupanja od klasičnih uzusa, ne može sa sigurnošću odrediti gdje je pjesnik pogriješio, tj. jedan se stih može različito iktirati pri čemu jedno iktiranje predviđa jedne pogreške, a drugo druge, pa istodobnim označavanjem iktusa i pogrešaka pokazujem da dotične pogreške vrijede u slučaju dotičnih iktusa, u ovom slučaju onih koji su mi se učinili najlogičnijima. Komentari pod epigramima koji se tiču prozodije, odnose se na tako iktirane epigrame, tj. imaju samo relativnu vrijednost. Zanimljivo je pitanje kako su ovi epigrami dospjeli u zbirku, ali ono nije predmet ovoga rada.

*Proelia alta vide'ns saepe' multaque lacessus,
Contuli fulmineo' turra dona'nda deo';
Ut me a' canis tueatur morbido morsu,
Heu' qui pestifero' de'trahit ore verri's.*

5 *Syllaba usque deo' cunctarum prima pona'tur:
Hi'c est qui' poena's semper in igne lu'e't.*⁵

Zanimljivo je da su u šest stihova dva ili tri zijeve (1. *Proelia alta?*, 3. *me a* i 5. *Syllaba usque*), a elizija nema. Zanimljiva je prozodija *canis* u trećem stihu, koja u sklopu *a canis*

⁵ Iz tehničkih razloga iktus označavam izostavnikom iza samoglasnika.

tueatur navodi čitatelja na krivi trag, tj. da riječ *canis* tumači kao ablativ množine pridjeva *canus*. Doduše, riječi *morbido morsu* ubrzo razjašnjavaju da je riječ o psu.

1. Može se pretpostaviti varijanta *Proelia multa*, gdje zijeve ne bi bilo. U rukopisu stoji *multosque*, a ne *multaque*, što je prozodijski prihvatljivo.

4. Ovdje je u rukopisu *veris*, a ne *verris*.

XCII.

V. napomenu uz XCI. Epigram je sadržajno i u svakom drugom pogledu toliko problematičan da na nekim mjestima nisam označavao kvantitete, nego sam ta mjesta naknadno komentirao.

*Carpe collo' vire's, quae inani cur'su locu'tas;
Fulgura du'm mitti's su'biis no'ta tui's.
Hoc lac cu'm tu' bibi's, turpi'bus suc'sis ab a'nnis;
Hoc sem'en pat'ernu'm promptor'ique equi's tuu'm.
5 Ni'l nocui'sse vale't animo' maledi'cta referre,
Cu'm mala ti'bi pili's turpib'us flo'ret cuni's.
Praemiis quo't tua' gemina'tur desup'er ce'rnas,
Arbori car'minu'm ni' flāt r'ubi'go tuu'm.*

1. *Quae inani* može biti s elizijom i pogrešnim mjerenjem *inani* umjesto *inani* ili sa zijevom i pogrešnim mjerenjem *quae* umjesto *quae*. Elizija mi se čini vjerojatnijom (usp. 4. stih *-que equis*).

3. Stih bi se prema *turpibus* u 6. stihu mogao protumačiti i kao *hoc lac cu'm tu' bibi's turpibus suc'sis ab a'nnis*. Ipak, to je manje vjerojatno zbog gomilanja spondeja na početku stiha. Oblik *suc'sis* teško je točno odrediti. Po svoj je prilici u vezi s glagolom *sugo*, 3. *suxi*, *suctum*.

4. Oblik *promptori* također je problematičan. Možda treba stajati *promptorque*, gdje bi pogrešno mjerenje bilo *promptorque* umjesto *promptorque*.

5. Duljenje zadnjega sloga riječi *valet* dopušteno je (jačina pred pentemimerom).

6. Umjesto *cunis* trebalo bi vjerojatno stajati *cutis*.

7. i 8. Ako bi se *tua* odnosilo na *praemiis*, bilo bi pogrešno produljeno i krajnje *a*, a ako bi se odnosilo na *arbori*, tj. eventualno *arbore* (usp. XC., 15.), dugo bi *a* bilo na mjestu.

XCIII.

1. *Accidisset si te facientem verba, Lipee*: nepravilna bi prozodija bila *accidisset*, međutim, i po smislu i prozodijski ovdje odgovara *Audisset*, iako i u rukopisu stoji *accidisset*.

4. Pokušaj sustavna prikaza nepravilnosti i nekih osobitosti navedenih u trećem dijelu

Napomena: U ovom dijelu mjesta na kojima se javljaju nepravilnosti, označujem glavnim brojevima, ali se podrazumijeva da su ona navedena i komentirana u trećem dijelu rada.

Iz trećega se dijela ovoga rada vidi da su se autori zbirke uglavnom prilično nemar- no odnosili prema prozodiji. Teško je reći u kojem se postotku autorskih prozodijskih pogrešaka radi o neznanju i drugim razlozima odstupanja od klasične prozodije, a u kojem o nemaru ili o propustima.

U neznanje bih ubrojio neka ponavljanja istih prozodijskih nepravilnosti i nepravilnu prozodiju nekih riječi koje se rijetko javljaju ili nepoznavanje nekih prozodijskih detalja koji bi se mogli označiti kao rijetkosti ili iznimke ili pogrešno povezati s nekom riječju koja ima drukčiju prozodiju. Takvi su primjeri: oblici glagola *trucidare* (svugdje u zbirci s kratkim *i*), pa *cōmis* (XLV, 25) i *cōmiter* (XLVII, 22), zatim pogrešna prozodija završetka nominativa treće deklinacije, kao *Sidōn* (XXVI, 20), *Hammōn* (XXXVII, 64), *nepōs* (LIII, 58), *Cerēs* (LIX, 63), *antistēs?* (LXXIV, 5), osim toga *ōmitte* (IX, 29 – rijedak oblik prefiksa), i *cāpones* (LIV, 23 – rijetka riječ u rimskom pjesništvu), *iūgibus* (XXXI, 70 prema *iūgum*), nadalje grčke riječi *sophōs* (XXVI, 35), i *erēmi* (LXXIV, 5) i dr.

Ipak, znatna se većina nepravilnosti može shvatiti kao propusti, nepažnja, nemar i kao prilagodba metru. Kod najvećega je dijela tih nepravilnosti riječ o kraćenju nekoga od neposljednijih slogova višesložnih riječi (ovdje i dvosložne riječi ubrajam u višesložne) u slabini. Najčešće se radi o kraćenju prirodne duljine, a puno rjeđe o zanemarivanju pozicije unutar riječi i u skupinama riječi. Naime, teško je očekivati da autori, kao neizvorni govornici latinskoga, budu uvijek svjesni i prednaglasnih duljina u latinskim riječima prilikom normalnoga naglašavanja, a pogotovu prediktusnih duljina prilikom iktiranja, gdje riječ dolazi u prilično neprirodnu situaciju, i da uvijek paze na pozicijsku duljinu nesvojestvenu našem jeziku. Razumije se da su razlike među savjesnijima i manje savjesnima velike. Ponekad se događa i kraćenje jednosložnih riječi u slabini. I kraćenje je posljednjega sloga višesložnih riječi kao nepravilnost razmjerno često. Međutim, tu se većinom radi o slučajevima malo prije spomenutim kao vjerojatno neznanje. Ostali su primjeri jamske riječi u tezi (*velīs*) II, 19 i LII, 73 (*modīs*) XC, 7 (*piē* /XLVI, 180), a rijetko se krata druge riječi koje završavaju otvorenim slogom (v. prema prikazu na kraju rada). Treba spomenuti da su neke riječi sa skraćenim posljednjim slogom, navedene kao neznanje (*nepos*, *sophos*, *Ceres*), također jamske i u tezi pa se prema tome njihovo kraćenje eventualno može i drukčije shvatiti. Od kraćenja je kao nepravilnost općenito rjeđe duljenje. Ono je najčešće u jačini, ali događa se i u slabini (v. prikaz), npr. *pāterno* – XXXVII, 43. Često se javlja u zadnjem slogu višesložica i u jednosložicama, više kao osobitost nego kao nepravilnost (metričko duljenje).

Posebno bih izdvojio prilagodbu kvantitete metru. Ona je ovdje puno šira od klasičnoga metričkoga duljenja neposljednega sloga, čiji su različiti primjeri relativno malobrojni. Primjeri ove pojave u dotičnoj zbirci nipošto nisu uvijek nedvosmisleni. Njome se pomoću

kraćenja ili duljenja eliminiraju raspoređi kvantiteta koji se ne uklapaju u određenu metričku strukturu ili se u nju teže uklapaju. Najčešći je primjer takve prilagodbe u elegijskom distihu, kao najzastupljenijem metru u zbirci, a time i u heksametru, prilagodba kretika, a zatim tribraha, dok se druge neuklopive strukture gotovo i ne javljaju. Zanimljivo je da se ne prilagođavaju samo takvi kretici ili tribrasi koji se ne mogu izmijeniti elizijom (zatvoreni kretici i tribrasi), nego i oni koji se mogu izmijeniti elizijom (otvoreni kretici i tribrasi). Strukturu jednih »otvorenih« tribraha može izmijeniti elizija, a drugih položaj, pa zatvorenim tribrasima nazivam veće strukture u kojima se tribrah ne može izmijeniti ni elizijom ni položajem. Primjeri prilagodbe zatvorenoga kretika: A: kraćenjem prvoga sloga – genitiv *spīritūs* (I, 159 i drugdje) pored nominativa *spīritūs* (XVI, 28 i drugdje); B: duljenjem srednjega sloga – *prōtēgēnte* (XXXII, 15) pored *prōtēgāt* (LXXIX, 102) – jedini primjer duljenja zatvorenoga kretika u zbirci. Primjeri duljenja zatvorenoga tribraha: *philomēna?* (V, 17), *inōpia* (XLVI, 55); zapravo se radi o otvorenim prokeleuzmaticima. Primjeri prilagodbe kvantitete otvorenoga kretika: A: kraćenjem prvoga sloga – *gangētici* (XXVI, 54), *Chorvātīae* (XLVI, 197) pored *Chorvātīā* (XXXII, 4 i drugdje); B: duljenjem drugoga sloga – *nardīno?* (LVIII, 74) pored *hyacinthinā* (XLIV, 17); C: kraćenjem trećega sloga – *semisōpita* (VII, 16). Zanimljivi su primjeri duljenja otvorenoga tribraha *stultītīā* (LII, 5) pored *iustītīae* (XXII, 13) i *Dalmātīā* (XLVI, 37) pored *Dalmātīae* (XXX, 7). Kao primjer moguće prilagodbe kvantitete drukčije strukture navodim *renāscēntia* (LXXVII, 3). Kao prilagodba sapfičkoj strofi ili neznanje može se, na primjer, protumačiti *Cornēliosque* (XXVII, 20, XLVII, 32 – nije moguća elizija, ali bi na drugom mjestu u strofi bila moguća siniceza). Neke bi se od ovih prilagodaba mogle protumačiti i kao siniceza (npr. navedeni primjer *Chorvātīae*), ali prema primjeru *Iustiniana domus* (XIII, 10 – drugi hemiep) te navedenim primjerima *Dalmatia* i *stultitia* čini se da se prilagodba kvantitete pretpostavlja i eliziji i sinicezi zahvaljujući praktičnosti. Najteže je procijeniti gdje se radi o prilagodbi, a gdje o propustu ili neznanju. Ostale i ovdje navedene primjere izmjene kretika i tribraha (bilo da je riječ o prilagodbi metru ili o čem drugom) naveo sam posebno u prikazu na kraju rada.

Od ostalih prozodijskih osobitosti koje nisu sporne, u sastavcima zbirke (osim epigrama XCI i XCII) spominjem samo dvije dijereze (*dissoluetur* – XLVI, 42 i *persoluisse* – XLVI, 92), a mjesta gdje se javljaju druge prijeporne ili kombinirane osobitosti, navedena su, između ostaloga, u IV. dijelu prikaza na kraju rada.

Određen je broj nepravilnosti koje se očituju kao prozodijske nepravilnosti, kao što sam spomenuo u uvodu, nastao također prilikom sastavljanja rukopisa i priređivanja izdanja, a neke su nastale i Markovićevim zahvatima u tekst, najčešće za volju smisla. Napominjem da ima još pogrešaka u tekstu koje nisu vezane uz prozodiju, pa ih nisam ni komentirao.

Na kraju, radi lakše provjere mojih zaključaka i za slučaj daljnega rada na tekstu, dajem pokušaj sustavnoga prikaza nepravilnosti. Kriteriji će mi biti struktura riječi i mjesto na kojem se nepravilnost javlja te u nekoj mjeri priroda i uzrok nepravilnosti. Iz prikaza su isključeni epigrama XCI i XCII zbog različitosti od ostatka zbirke. Isti se primjer može javiti na više mjesta ako se da različito klasificirati. Takve primjere označavam zvjezdicom ako se javljaju u dvjema skupinama, a dvjema zvjezdicama ako se javljaju u trima skupinama.

I. Kraćenje

1. Višesložice i skupine riječi (pozicija). Napomena: Izmijenjeni kretici i tribrasi navedeni su uglavnom posebno.

A: Sloga duga po prirodi.

1. Neposljednega: I, 67, *II, 31, VI, 3, VI, 16, **XIV, 4, XIX, 31, XX, 23, XXI, 32, XXI, 39, XXIII, 4, XXVII, 40, XXXI, 70, XXXI, 93, XXXVI, 7, XXXVI, 45, XXXVII, 138, XLI, 1, XLIV, 11, XLV, 25, *XLV, 33, XLVII, 11, XLVII, 22, XLVII, 35, LI, 90, LIV, 23, **LXXIV, 5, LXXVII, 13, LXXIX, 31, **LXXXIX, 9.
2. Posljednjega: II, 19, XXVI, 20, XXVII, 35, XXXVII, 64, XLVI, 68, LIII, 58, LIII, 78, LIX, 29, LIX, 63, XC, 7, *XC, 15.

B: Sloga duga po položaju: XVIII, 34, *XIX, 115, XX, 49, XLIII, 15, LIII, 14, LIII, 64, LXIX, 7, LXIX, 9.

2. Jednosložice (samo prirodna duljina): III, 5, V, 16, XXXIX, 65, XLVI, 140.

II. Duljenje

1. Višesložice (v. napomenu uz I, 1.).

A: Neposljednega sloga: *I, 169, *II, 31, *VI, 10 (u slabini), VI, 16 (u slabini), IX, 29 (u slabini), XVII, 22 (metričko duljenje), XIX, 81 (metričko duljenje), XIX, 113 (metričko duljenje), XXII, 5, XXIII, 6 (metričko duljenje), **XXIX, 6, XXX, 21 (u slabini), XXXI, 36, **XXXI, 60, XXXI, 140, XXXI, 145, XXXVI, 9 (u slabini), XXXVII, 43 (u slabini), XXXVII, 62 (metričko duljenje), *XXXVII, 125 (u slabini), XXXVIII, 35, XLII, 15 (metričko duljenje), XLVI, 82, XLVI, 128 (metričko duljenje), XLVI, 136, XLVI, 150, LI, 9 (metričko duljenje), LI, 51 (metričko duljenje), LI, 74 (metričko duljenje), LIII, 36 (metričko duljenje), LIV, 28, LXXI, 4 (metričko duljenje), LXXVIII, 4, LXXXII, 7 (metričko duljenje).

B: Posljednjega sloga: *XXVIII, 2?, XXII, 102 (u slabini), XXX, 42, **XXXI, 60 (u slabini), XXXV, 21, XL, 2, XLVI, 173, XLVI, 26, LVI, 35, **LXXIV, 5, **LXXXIX, 9, LXXXIX, 22.

2. Jednosložice: *III, 15, *XIX, 122, XIX, 124, XIX, 127, XXXVII, 118, XXXVIII, 70, XLII, 7, XLIII, 19, XLIV, 18, XLVII, 5, L, 48, LI, 65.

III. Izmijenjene strukture koje se ne uklapaju u metar

(osim klasičnih primjera metričkoga duljenja neposljednega sloga, navedenih pod II, 1., A).

1. Izmijenjeni kretici.

A: Zatvoreni: I, 159, VII, 16, XIII, 10, XXVII, 20, XXXI, 143, XXXI, 166, XXXII, 15 (duljenje), XXXVII, 21, XXXVII, 58, XXXVII, 102, XXXIX, 40, XLVII, 32, LI, 3, LI, 37, LXVI, 6, LXXVI, 3.

B: Otvoreni: **XIV, 4, XXI, 16, XXVI, 54, XXXVIII, 62, XLVI, 197, LIII, 64 (položaj),

LVIII, 74 (duljenje), *LXXXV, 2.

2. Tribrasi.

A: Zatvoreni: *V, 17, XL, 55.

B: Otvoreni: XXII, 5, XLVI, 37, XLVI, 136, LII, 5, LIV, 28.

3. Ostale strukture: *XLV, 33 (otvorena) i LXXVI, 3 (zatvorena).

IV. Ostale prozodijske i metričke nepravilnosti i osobitosti

(teže objašnjive prozodijske pojave, dvostruke promjene kvantitete u jednoj riječi, dijereze, metrički neuobičajeni i krnji stihovi itd.): VIII, 20, *XIX, 122, XIX, 124, XIX, 127, XXVII, 21, XXVII, 13, **XXIX, 6, XXXI, 166, XXXIII, 20, XXXV, 23, XXXVI, 23, XXXVII, 102, XXXVII, 137, XL, 4, XLVI, 42, XLVI, 92, XLVII, 218, XLVII, 10, LIII, 26, LIII, 31, LIV, 83, LVI, 52, LXIII, 1, LXIV, 6, LXVIII, 1, LXIX, 4, LXXVIII, 1, LXXIX, 36, LXXIX, 167, *LXXXV, 2, XC, 1, XC, 19.

V. Tekstološki problemi

1. Mjesta na kojima je autor naknadno izmijenio prozodiju: *I, 169, *III, 15, **XIV, 4, *XIX, 115, XXIX, 6, LXIII, 15.

2. Izmjene prozodije nastale Markovićevim namjernim ili slučajnim zahvatima u tekst (emendacije, pogrešna čitanja, pogreške pri prepisivanju).

A: Poboljšanja: *V, 17, XIX, 54.

B: Nepravilnosti: I, 96, XIX, 61, XXXI, 79, XXXI, 141, XXXVII, 125, XXXVIII, 36, XXXVIII, 49, XXXIX, 68, XLVI, 18, XLVI, 60, XLVI, 133, L, 4, LIII, 6, LIII, 12, LIII, 62, LVIII, 59, LVIII, 68, LXXVIII, 3, LXXIX, 121, LXXIX, 155, LXXXIII, 3.

3. Mjesta na kojima bi se mogle pretpostaviti pogreške nastale pri sastavljanju rukopisa za koje postoje različito uvjerljivi pokušaji rješenja u komentaru (3. dio).

A: Relativno izvjesne pogreške i relativno prihvatljiva rješenja: XIX, 40, XXI, 41, I, 95, XXXII, 42, XXXV, 25, XXXVII, 128, XLII, 9, L, 20, LIX, 19, LXXIX, 155, XC, 4, XCIII, 1.

B: Moguće pogreške: *VI, 10, *XXVIII, 2, **XXXI, 60, XC, 1, XC, 14, *XC, 15.

C: Pretpostavke pogrešaka koje često nisu osobito uvjerljive (rješenja se uglavnom svode na ideje kako bi se tekst mogao »uljepšati«): XLIII, 19, XLVI, 204, LI, 90, LXIX, 9.

4. Nejasna mjesta za koja nemam rješenja: XL, 4, **LXXXIX, 9.

5. Osnovna literatura

Božičević 1958 = *Pesme Franja Božičevića Natalisa*, priredio Miroslav Marković, Beograd, 1958.

Crusius 1997 = Friedrich Crusius, *Römische Metrik: eine Einführung*, Georg Olms Verlag, Hildesheim, Zürich und New York, 1997. (= ⁸1967)

Georges 2002 = *Lateinisch-Deutsch: Ausführliches Handwörterbuch* von Karl Ernst Georges. Elektronische Ausgabe der 8. Auflage (1913/1918), Directmedia Berlin 2002.

Glavičić 2001 = Branimir Glavičić, *Versifikacija hrvatskih latinista*, Književni krug, Split, 2001.

LHP 2000 = *Leksikon hrvatskih pisaca*, uredili Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković, Zagreb, 2000. Članak o Božičeviću sastavio je Mirko Tomasović.

Relja Seferović

Pedagoški pogledi Francesca Marije Appendinija prilikom otvorenja dubrovačke gimnazije

KLASIČNI JEZICI imali su dominantno mjesto u dubrovačkoj nastavi već u srednjovjekovlju, a njihovu ulogu nisu poremetile ni krupne političke promjene gašenjem Dubrovačke Republike početkom 19. stoljeća. Ona je poprimila tek nešto drukčiji oblik kroz rad i organizaciju nastavnika nove dubrovačke gimnazije. Među njima je čelno mjesto zauzima jedan stranac, nastavljajući tako još jednu tradiciju Republike, koja je u pravilu odgoj djece povjeravala stranim učiteljima.

1. Uloga Francesca Marije Appendinija u organizaciji dubrovačkog školstva
 Francesca Mariju Appendinija (1768-1837), zanimljivog i danas kao »osebnu kulturno-povijesnu pojavu«,¹ navikli smo vrednovati prvenstveno po djelu *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, čiji je prvi svezak uz financijsku potporu Senata Republike tiskao u Dubrovniku marljivi izdavač Antonio Martecchini 1802. godine, dok je drugi svezak objavljen 1803.² Appendinijeve »Povijesno-kritičke vijesti o starini, povijesti i književnosti Dubrovčana« predstavljaju temeljit i iscrpan izvor raznovrsnih podataka, ponajviše o kulturnoj prošlosti grada Sv. Vlaha. Svojim sustavnim izlaganjem talijanski pridošlica iz Pijemonta uspješno se uklopio u već zadani obrazac dubrovačke historiografije, uvelike unaprijeđene u 18. stoljeću od strane domaćih velikana, Ignjata Đurđevića, Junija Restića, Serafina Marije Crijevića i Sebastijana Slade Dolcija, ali dao je ujedno naznaku vlastita praktičnog rada, nadalje profiliranog kroz odgoj mladih.

Postavši u ranoj mladosti članom pijarističkog reda, *Ordo scholarum piarum*, koji je poslije u Dubrovniku bio poznat kao Red skolopa, Francesco Appendini je zajedno s mladim bratom Urbanom (1777-1834) prihvatio obrazovanje mladih kao pravi životni put. Sam je precizno odredio, obraćajući se svojim kolegama prilikom otvorenja dubrovačke gimnazije u jesen 1817. pod zaštitom habsburškog cara i kralja Franje I. (1792-1835), kako je »cijela misao našeg Reda smještena u tome, da dakako nastojeći najiskušanim

¹ Miljenko Foretić, »Appendini, Frano Marija«, u *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković. Zagreb: Školska knjiga, 2000: 19.

² Tekst obaju svezaka odnedavno je dostupan korisnicima i u digitaliziranom obliku u zbirci *Varia* na *Austrian Literature online*. http://www.literature.at/webinterface/library/ALO-BOOK_V01?objid=16505&zoom=6.